

МОРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.79-044.922(477):340.1

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.39.212988>

С. С. Кузнєцов, канд. політ. наук,
директор Навчального центру фахівців морського транспорту
вул. Канатна, 42, Одеса, 65014, Україна
e-mail: kuznetsov.ss72@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8607-6414>

ДОКТРИНОТВОРЕННЯ – СТАДІЯ ПРОЦЕСУ СУСПІЛЬНОГО (СУСПІЛЬНО-СВІДОМОГО) УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ПОВЕДІНКОЮ СУБ'ЄКТІВ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Активне формування в Україні блоку програмних документів довгострокового планування (доктрин, стратегій тощо) у різних сферах суспільних відносин обумовлює необхідність створення доктринального правового базису. На теперішній час питання про визначення ролі, місця та значення доктринотворення як стадії процесу управління соціальною поведінкою, а також на рівні суспільного (суспільно-свідомого) управління практично не досліджувалося. Завданням цього дослідження є дослідження процесу управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні суспільного (суспільно-свідомого) управління; ролі, місця та змісту доктринотворення як стадії досліджуваного процесу. Автор зазначає, що кожний процес складається з декількох стадій, які відрізняються за змістом і механізмами, але, якщо мова йде про процес управління соціальною поведінкою, то слід мати на увазі, що цей процес проходить на двох рівнях: рівні суспільного (суспільно-свідомого) управління та рівні державного (владно-вольового) управління. У результаті проведеного дослідження було сформульовано авторське бачення використання термінів «суспільне (суспільно-свідоме) управління», «суспільне правилотворення», «суспільне упорядкування», «суспільна правилосвідомість» тощо. Визначено, що доктринотворення є факультативною стадією досліджуваного процесу та є джерелом формування суспільної правилосвідомості (свідомості у сфері суспільного управління соціальною поведінкою) суб'єктів суспільних відносин і суб'єктів правотворчої діяльності на стадії санкціонування, яку також віднесено до факультативної стадії досліджуваного процесу. Визначено, що «соціальна діагностика» є складовою процесу доктринотворення.

Ключові слова: суспільне (суспільно-свідоме) управління, суспільне правилотворення, суспільне упорядкування, суспільна правилосвідомість, суспільний припис, суспільний (суспільно-свідомий) вплив, доктринотворення, соціальна діагностика.

Постановка проблеми. Нашого часу система факторів, які мають вплив на розвиток (виникнення, трансформацію та зникнення) соціального регулювання суспільних відносин, що виникають у різних сферах буття соціуму, набуває досить різноманітного та суперечливого характеру. У цих умовах юристи, зокрема суб'єкти правотворчої діяльності, за висновком Ю. М. Оборотова, втрачають стійку законодавчу базу для прийняття правових рішень і у більшості випадків мають спиратися на особисту правосвідомість (свідомість у правовій сфері), «заїмаючи матеріал для рішень в доктринальній сфері» та юридичній практиці, що склалася [1, с. 45, 46] (тут і далі цитуємо мовою оригіналу). Дослідженню «доктринальної сфери», зокрема, проблемам визначення понять «доктрина» і «правова доктрина» та змісту цих понять, було приділено досить значну кількість праць науковців-правників. Аналізу цих праць було присвячено наше попереднє дослідження [2]. При цьому питання щодо визначення ролі, місця та значення доктринотворення як стадії процесу управління соціальною поведінкою взагалі, та на рівні суспільного (суспільно-свідомого) управління, майже не досліджу-

валосся. Вищезазначене визначає актуальність цієї роботи як у теоретичному, так і практичному сенсі.

Метою статті є дослідження процесу управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні суспільного (суспільно-свідомого) управління; ролі, місця та змісту доктринотворення як стадії досліджуваного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для досягнення мети дослідження враховано наукові доробки українських та іноземних вчених, таких як: Н. Діденко, Н. Селіванов, М. Кельман, О. Мурашин, Т. Тарахонич, П. Недбайло, С. Кравченко, Н. Крестовська, Ю. Оборотов, О. Скакун, М. Цвік, С. Алексєєв, А. Малько, М. Матузов, В. Кудрявцев.

Виклад основного матеріалу. *Соціально-нормативне регулювання – понятійно-категоріальний апарат і термінологія.* Наведемо низку термінів, які певною мірою пов'язані з поняттям «регулювання»: «регулювати» (лат. *regulare*) – подчиняти определеному порядку, правилу, упорядочувати, приводить в порядок (тут і далі цитуємо мовою оригіналу); «регулятивный» – направляющий, вносящий порядок, плановность во что-либо; «регулятор» – какое-либо явление или сила, вносящее в известную область порядок и правильность; «режим» (фр. *règime*) – точно установленный распорядок; система правил, мероприятий, необходимых для той или иной цели, направленный развития [3, с. 336, 337]. С. Алексєєв стверджує, що «регулювати (в соціальної життя)» – означає визначати поведінку людей та їх колективів, надавати їй напрям функціонування і розвитку, вводити її в певні межі, цілеспрямовано її упорядковувати [4, с. 30]. При цьому, «порядок» як «состояние налаженности, организованности» може визначатися як «лад»; і, відповідно: «приводить в порядок» – «упорядковувати, давати лад, доводити до ладу»; «это в порядке вещей» – «це звичайна (природна, нормальна річ; це нормально)» [5, с. 763].

Наведемо визначення поняття, що позначено терміном «норма» – (лат. *norma*) – руководящее начало, правило, образец [6, с. 428]; це «міра позитивної, суспільно корисної поведінки, спрямованої на досягнення певного результату, інтересу» [7, с. 45]; це «определенное правило» [8, с. 425]; це «завжди певні правила поведінки, які встановлюють, зобов'язують, забороняють, дозволяють ті чи інші дії у певних умовах, одночасно вони є засобом суспільного чи державного контролю за поведінкою суб'єктів» [9, с. 269]. В італійській мові: *regola (norma, legge, ordine)* – правило, норма, порядок; *regoli di condotta* – правила поведінки; *disporre con regola* – расставить по порядку; *regolare (mettere in ordine)* – регулювати/урегулювати; приводить в порядок [10, с. 337].

У юридичній літературі існує точка зору, що поняття, які позначаються термінами «норма» та «правило» застосовуються як рівнозначні, взаємопов'язані. Однак деякі вчені вважають, що «правило» – це вужче поняття [11, с. 212]. Деякі дослідники стверджують, на наш погляд помилково, про існування двох підходів стосовно розуміння терміну «норма»: норма – це «природний стан деяких суб'єктів (систем, відносин, процесів)» та норма – це «правило поведінки, пов'язане із волею та свідомістю людини, що виникає у процесі культурного розвитку і соціальної організації суспільства» [12, с. 244]. Звідси «нормування» або «унормування» [9, с. 268] – це приведення до стану певного порядку на підставі певних керівних засад – норм, правил або зразків). Отже, «регулювання», «нормування», «унормування» це терміни, якими позначаються подібні за змістом поняття. Тобто, якщо відмовитись від використання певних термінів, як таких, що мають іноземне походження, можна визначити поняття «упорядкування» – як приведення сукупності елементів певної сфери до стану певного ладу (порядку) з метою досягнення певних цілей згідно із певними керівними засадами – правилами, принципами, зразками. При цьому, поняття «правило/правила» по відношенню до управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин слід розуміти як приписи, якими встановлюються підстави, умови, межі, спосіб і послідовність дій суб'єктів суспільних відносин; як керівні засади упорядкування їх соціальної поведінки.

З'ясуємо далі зміст понять, що позначаються з використанням термінів «соціум» та/або «соціальний». Так, «від лат. *socium* – загальний» – людська спільнота; група людей, що об'єднані за якимись ознаками» [13, с. 502]. Похідним від «социум» є «прилагательное «социальный», яким позначаються явища або процеси, що стосуються суспільства в цілому. Звідси – «соціальна проблема» – проблема, яка стосується інтересів усіх суспільних верств і груп населення, а «социальная деятельность» груп та індивідів, які складають соціум регулюється «соціальними нормами» – засобами соціальної регуляції їх поведінки [14, с. 190, 376]. Н. М. Крестовська визначає, що сутність соціального регулювання визначають норми, які використовуються для цих цілей. Ці норми мають декілька видів, серед яких «соціальні норми» – це правила, що регулюють відносини між людьми, це «основной инструмент воздействия на сознание и волю людей, их поведение» [15, с. 36]. Соціальна норма – це «образец, правило, принцип деятельности», які визнані соціальною організацією, та в той або іншій мірі завдані для виконання її членам [6, с. 429]. О. Ф. Скакун вважає, що соціальна норма – це «правила поведения общего характера, которые складываются в отношениях между людьми в обществе в связи с проявлением их воли (интереса) и обеспечиваются разными способами социального влияния» [8, с. 425]. М. І. Матузов та А. В. Малько вважають, що соціальна норма – це «об'єктивно необхідні правила спільного людського буття, вказівки на межу необхідної та можливої поведінки» [11, с. 211]. При цьому, система соціальних норм забезпечує упорядкованість суспільної взаємодії індивідів і груп («нормативную интеграцию») [6, с. 429], а «цілісна динамічна система соціальних норм є необхідною умовою життя суспільства і функціонування держави, об'єднань громадян та окремого індивіда», яка «відображає досягнутий ступінь економічного, соціально-політичного і духовного розвитку суспільства, історичні та національні особливості держави» [9, с. 267].

Отже поняття, що позначається термінологічним сполученням «соціальне регулювання» можна позначити термінологічним сполученням «соціальне упорядкування» – як доведення соціальної поведінки індивідів і соціальних груп, які складають даний соціум, до стану певного ладу шляхом використання засобів соціальної регуляції – підкорення вимогам соціальних норм.

На думку С. Алексєєва поняття «соціальне регулювання» та «соціальне управління» є поняттями «сопряженными и перекрещивающимися». Поняття «соціальне управління» характеризує «в принципе» те ж саме явище і також безпосередньо впливає із особливостей суспільства як системи, із необхідності його організувати, упорядковувати. Але «соціальне управління» відноситься до того аспекту суспільства, який виявляється в активній організуючій діяльності певних управлінських органів. С. Алексєєв відмічає далі, що нерідко у літературі названі поняття розуміються як такі, що співпадають, але він вважає за необхідне визнавати більш обґрунтованою думку, відповідно до якої «регулювання» – це «явление более широкое и более органичное для общества, чем управление» [4, с. 30]. На нашу думку, у висновках С. Алексєєва відсутня наукова строгість. По-перше, аналізуючи співвідношення понять «соціальне регулювання» і «соціальне управління», він робить висновок, який стосується понять «регулювання» та «управління». По-друге, соціологічна наука виходить з того, що суспільство є соціальною системою, а «соціальне управління» є «управлінням соціальними процесами». Функцією соціального управління (управління соціальними процесами) – є забезпечення реалізації потреб прогресивного розвитку суспільства. При цьому поняття «соціальний процес» розуміється як процес розвитку соціального об'єкту – суспільства, як вищої форми соціуму – цілісної соціальної системи, елементами якої є: 1) соціальні елементи (індивіди, соціальні групи, соціальні організації, інші соціальні спільноти); 2) соціальні відносини, як особливий тип суспільних відносин, які опосередковуються соціальною поведінкою – результатом взаємодії людини з оточуючим середовищем («особа – особа», «особа – техніка», «особа – природа»); 3) соціальні інститути, як форми організації спільної діяльності людей (мораль,

право, релігія, звичаї тощо), що містять правила соціальної поведінки, яка має певне суспільне значення [14, с. 263, 304, 420].

Далі ми використовуємо термін «соціальне регулювання» з огляду на те, що саме цій термін набув загального визнання та поширеного застосування.

Соціальне регулювання – як соціальне явище. Суспільство не може існувати без соціального регулювання, яке зароджується разом із ним і являє собою одну з характеристик «становлення і розвитку общества» [16, с. 17]. При цьому «суспільство» розуміється як система «соціальних інститутів» – «історически сложившихся, устойчивых форм организации совместной деятельности людей»; як «сложная совокупность экономических, политических, правовых, нравственных и иных отношений», які складаються в процесі їх спільної діяльності. Завдяки соціальним інститутам відбувається функціонування суспільного організму та забезпечується спадкоємність у використанні культурних цінностей, передавання навичок і норм соціальної поведінки» [14, с. 88-89, 204-206]. Т. І. Тарахонич визначає поняття «суспільство» як різновид складних, диференційованих, динамічних соціальних систем, що характеризуються цілісністю, стійкістю, здатністю до саморозвитку та наявністю особливих соціальних цінностей і норм, які забезпечують його функціонування» та наводить думку В. Четверніна, який розглядає суспільство як «вияв самоорганізованої соціальної системи», та серед властивостей якої розрізняє «самоцінність як неможливість існування людини поза межами суспільства» [9, с. 264].

С. Алексєєв стверджує, що «имманентным и весьма важным качеством общества является организованность, упорядоченность образующих социальную жизнь общественных отношений, а значит, и объективная необходимость их социального регулирования» [4, с. 30]. Об'єктивна необхідність соціального регулювання впливає з необхідності обрання людиною варіанту поведінки в різноманітних життєвих обставинах. При цьому людина «сознательно или интуитивно использует поведенческие стереотипы», отже в будь-якому суспільстві відносини між людьми той або іншою мірою упорядковані. При цьому воно (соціальне регулювання) розповсюджується на усі сфери життя людини (особисті та сімейні відносини, трудові, економічні, політичні та т. ін.) та визначає «распределение социальных ролей и социальную соподчиненность; иерархию, организацию и функционирование власти» [15, с. 34]. Т. І. Тарахонич визначає «соціальне регулювання» «як здійснюваний за допомогою системи спеціальних засобів вплив суспільства на поведінку суб'єктів з метою упорядкування відносин та забезпечення соціального компромісу», у сфері якого «вирішуються завдання щодо формування соціальної ролі в суспільстві соціальних систем і структур шляхом підпорядкування, встановлення ієрархії, організації та функціонування влади тощо» [9, с. 265, 266]. Наводимо визначення понять, які були використані вище при цитуванні: «соціальна система» – «определенное целостное образование (та или иная социальная общность)», основними елементами якого є люди, їх норми та зв'язки. Розрізняють соціальні системи гомогенні (однорідні) – такі, що складаються тільки з соціальних елементів, та гетерогенні (різноманітні) – такі, що поряд із людиною включають елементи іншої природи: соціотехнічні, екосоціальні. Кожна конкретна соціальна система пов'язана із системою більшого масштабу і з суспільством у цілому як макросистемою, «обуславливается ею, хотя и сохраняет относительную самостоятельность». При цьому слід мати на увазі, що існує також поняття «соціальна структура» – як «совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих социальных элементов (социальных групп, а также социальных институтов) и отношений между ними» [14, с. 304-305, 392].

Для спільного існування люди долучаються до певних суспільних відносин, об'єднуються в групи, кооперуються, розділяють функції тощо, тобто механізм існування та розвитку соціальної структури «захований» у системі людської діяльності. Під суспільними відносинами, вважають В. Селіванов та Н. Діденко слід розглядати стійкі, необхідні нормативно-упорядковані соціальні зв'язки у вигляді соціальних дій, яка виявляє залежність та спільність людей, соціальних угруповань, в основі котрої лежать інтере-

си та потреби індивідів, взаємний обмін духовними і матеріальними цінностями [17, с. 10-20]. При цьому економічні, політичні, сімейні та інші відносини (в різних сферах суспільного життя) завдяки своєму систематичному повторенню набувають характеру загальних правил [18, с. 67].

Соціальні відносини як «особый тип общественных отношений» є переплетінням організаційно-технічних, економічних, ідеологічних стійких і упорядкованих зв'язків між соціальними групами та інститутами, системність і цілісність яким надають їх потреби та інтереси [14, с. 392-393]. При цьому, основний елемент соціальної системи – людина, має певні властивості: «субъективность» та «наибольший диапазон выбора поведения», з цього випливають певні наслідки: по-перше – «значительная неопределенность функционирования социальных систем»; по-друге – наявність «границ управляемости». Звідси складність дослідження поняття «соціальна система» виявляється як «объективно заложенная в объекте» і як «мера ее познания и контроля», та є пропорційною «множественности ее элементов, количеству уровней и подсистем, многообразию связей между ними, степени автономности ее частей» [14, с. 304-305].

За висновками Т. І. Тараконич, у юридичній літературі деякі вчені зауважують, що сутність соціальної норми розкривається через її характер: об'єктивний – зумовлений необхідністю підтримувати в суспільстві стабільність та порядок, потребами соціальних систем саморегуляції, необхідністю закріпити різні соціальні зв'язки, які постійно повторюються та виникають у процесі соціальної діяльності суб'єктів; та суб'єктивний – обумовлений можливістю індивідів, соціальних груп усвідомлювати потреби суспільства у встановленні ціннісних еталонів поведінки та закріпити їх у різних правилах, приписах, знакових системах, сформувані певний рівень правової свідомості, який відповідав би рівню розвитку суспільства [9, с. 268]. При цьому соціальна саморегуляція розглядається як одно з проявів «спонтанних (самопроизвольно протекающих)» процесів в суспільстві; «самосовершенствующиеся» процеси соціального регулювання [14, с. 296].

З вищенаведеного цілком слушно буде погодитись із визначенням М. Кельмана і О. Мурашина, котрі розглядають соціальні норми як правила поведінки загального характеру, що виникли у процесі історичного розвитку; регулюють різні сфери суспільних відносин; мають зміст, зумовлений свідомо-вольовою діяльністю людей, рівнем економічного, соціального й культурного розвитку суспільства; забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу [19, с. 39]. Отже, необхідною умовою дієвості соціальних норм є їх обґрунтованість з огляду на відповідність прийнятим в суспільстві ідеалам і цінностям, по відношенню до яких вони виконують «подчиненную, инструментальную функцию». При цьому в «иерархически-сложном механизме нормативной регуляции» взаємодіють практичні правила поведінки і «символически опосредованные (через миф и идеологию)» оцінки та орієнтації, а функції «нормативных институтов» виконують звичаї, право, мораль, суспільна думка тощо. На практичному рівні вказані інститути здійснюють «нормативный контроль» за допомогою негативних санкцій (заборон, покарань, незадоволення) щодо «отклоняющихся» видів поведінки [6, с. 428-429]; проявів соціального життя, що знаходяться в протиріччі із суспільними нормами «нравственности и гуманизма» («антиобщественные явления») [14, с. 14].

Отже, «соціальне регулювання» можна розглядати як соціальне явище або як «соціальний факт» (лат. *factum* – сделанное, совершившееся) – сукупність однорідних подій, які є типовими для певної сфери суспільного буття або певних соціальних процесів; діяння, вчинки, ознаки поведінки індивідів і соціальних груп («реально существующих, эмпирически фиксируемых совокупностей индивидов, отличающихся относительной целостностью и выступающих самостоятельными субъектами исторического и социального действия, поведения»); продукты человеческой деятельности (материальные и духовные), мнения, взгляды, оценки, а также их возможные взаимосвязи [14, с. 209, 432-433]. При цьому, соціальна діяльність об'єктивно зумовлена потребами суспільства й має цілеспрямований – свідомий характер, а «взаємодія суб'єктів між собою та в

процесі спілкування з природою, взаємозв'язки, які при цьому виникають, потребують унормування» [9, с. 268], але головною умовою ефективності соціального регулювання «завжди залишається виявлення і використання характеру, частоти і тенденцій розвитку повторюваних суспільних відносин» [18, с. 68].

Соціальне регулювання – як соціальний процес. Визначимось з поняттям «соціальний процес» – від лат. *processus* – «прохождение, продвижение» – послідовна зміна станів або рух елементів соціальної системи та її підсистем, будь-якого соціального об'єкта, які відбуваються під впливом внутрішніх або зовнішніх факторів, мають стійкий порядок взаємодії компонентів, які його складають, «продолжительностью во времени и направленностью к тому или иному состоянию социального объекта». Розрізняють: «соціальні процеси функціонування» – такі, що забезпечують розвиток (виникнення, трансформація та зникнення) якісного стану об'єкта (зміну його складу та/або структури), та «соціальні процеси розвитку» – такі, що зумовлюють перехід об'єкта (його елементів і зв'язків) до якісно нового стану; «соціальні процеси стихійні (природньоісторичні)» – такі, що «образуются из множества разнонаправленных действий социальных субъектов, упорядоченность которого проявляется как статистическая величина (повторюваність)» та «соціальні процеси свідомі («разумные»)» – такі, що є сукупністю цілеспрямованих дій, «достигающих запланированного результата» [14, с. 263-264].

За визначенням Н. М. Крестовської «соціальне регулювання» це притаманний суспільству «процес упорядочивания поведения людей путем подчинения их заранее установленным правилам» [15, с. 34]. На підставі вищенаведеного визначення можна робити наступні висновки: по-перше – соціальне регулювання це процес; по-друге – одним з етапів першої стадії цього процесу є встановлення правил (заздалегідь!), а тільки потім – саме упорядкування (підкорення поведінки людей встановленим правилам). Звідси, потреба в управлінні соціальними процесами та діяльністю людей визначає необхідність, по-перше «нормотворення» – як «способа создания идеальной системы норм (искусственной системы нормативного регулирования), выражающих объективно сложившиеся связи» [20, с. 194]; створення системи «правил загального характеру, які відображають потреби суспільного життя та мають вирішальне значення для практичної діяльності людей» [21, с. 5]; системи правил, що «формується в процесі свідомої, цілеспрямованої діяльності суб'єктів, зумовленої ефективними факторами, які надають нормам «об'єктивної владності» [22, с. 42].

Кожний процес складається з декількох стадій, які відрізняються за змістом і механізмами, тобто «способам взаимосвязи его компонентов, определяющей его направление и темпы на данной стадии» [14, с. 263-264], але, якщо мова йде про процес управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин, слід мати на увазі, що цей процес проходить на двох рівнях: рівні суспільного (суспільно-свідомого) управління та рівні державного (владно-вольового) управління. Оскільки метою цієї статті визначено дослідження процесу управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні суспільного (суспільно-свідомого) управління то, відповідно визначено стадії: Стадію «Суспільне правилотворення» та етапи об'єктивного природньоісторичного розвитку джерел/витоків суспільного правилотворення та етапи суб'єктивного свідомого формування суспільних приписів цієї стадії та Стадію «Суспільне упорядкування» та етапи упорядкування соціальної поведінки засобами суспільного (суспільно-свідомого) впливу. Результати дослідження наведено у табличній формі (див. Таблицю 1 і Таблицю 2).

Висновки і пропозиції. З наведеного вище, цілком природньо зробити наступні висновки і надати наступні пропозиції:

1. Відмова від використання в якості термінів слів, що мають іноземне походження, може надати певної «наукової строгості» в формуванні тезаурусу юридичної науки. Більш виправданим було б використання термінів «суспільне (суспільно-свідоме)

Табл. 1

управління», «суспільне правилотворення» та «суспільне упорядкування», «засоби суспільного (суспільно-свідомого) впливу».

2. Суспільне (суспільно-свідоме) управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин засобами суспільного (суспільно-свідомого) впливу слід розглядати як соціальне управління (управління соціальними процесами).

3. Стадіями та етапами процесу управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні суспільного (суспільно-свідомого) управління є: дві обов'язкові – Стадія «Суспільне правилотворення» та етапи об'єктивного природньо-історичного розвитку джерел/витоків суспільного правилотворення та етапи об'єктивного свідомого формування суспільних приписів цієї стадії та Стадія «Суспільне упорядкування» та етапи упорядкування соціальної поведінки засобами суспільного (суспільно-свідомого) впливу і дві факультативні – Стадія «Доктринотворення» та етапи наукового пізнання потреб прогресивного розвитку суспільства цієї стадії і «Стадія санкціонування» та етапи санкціонування суспільних приписів цієї стадії.

4. Складовою Стадії «Доктринотворення» визначено етап «Соціальна діагностика» в ході якого здійснюється: аналіз стану соціальних об'єктів і процесів; виявлення проблем функціонування і розвитку соціальних об'єктів і процесів; виявлення умов, в які включені суб'єкт і об'єкт соціальної дійсності, що чинять вплив на соціальну поведінку суб'єктів суспільних відносин. Вищезазначене обумовлює взаємовплив правової доктрини, зокрема Правової (морської) доктрини України, на проходження (реалізацію) етапів Стадії «Суспільне правилотворення» та етапів Стадії «Суспільне упорядкування».

Табл. 2

Управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин – рівні, стадії, етапи		Рівень			
«Суспільне (суспільно-свідоме) управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин»					
Стадія		Стадія «Суспільне упорядкування»	Стадія «Доктринотворення» (факультативна)	Стадія «Санкціонування» (факультативна)	
Етапи об'єктивного природноісторичного розвитку джерел/витоків суспільного правотворення	Етапи свідомого формування суспільних приписів – загальнообов'язкових правил соціальної поведінки	Етапи упорядкування соціальної поведінки засобами суспільного (суспільно-свідомого) впливу	Етапи наукового пізнання потреб розвитку суспільства: соціальна діагностика, доктриналізація, формування «юридичного мотиву»	Етапи санкціонування суспільних приписів – правил соціальної поведінки, які мають певне суспільне значення	
= співіснування, суспільне буття, явища суспільного буття, природні явища	= визнання (легітимізація) суб'єктами суспільних відносин загальнообов'язкового характеру повторюваної соціальної поведінки	= визнання (легітимізація) суб'єктами суспільних відносин суспільних приписів – правил соціальної поведінки	= виявлення та обрання, як об'єктів наукового пізнання проблем, процесів і тенденцій, що мають суспільне значення	= державне (владно-вольове) визнання суспільно значимого характеру певних суспільних приписів	
= розвиток суспільства, суспільнокорисних видів і форм діяльності, взаємодії та взаємовпливу	= трансформіація загальнообов'язкової повторюваної соціальної поведінки суб'єктів	= формування суспільної правилосвідомості суб'єктів суспільних відносин	= дослідження обраних об'єктів; формулювання результатів дослідження, їх об'єктивація: документування, оприлюднення, апробація, обговорення тощо	= формування мотиву («юридичного мотиву») щодо санкціонування суспільних приписів, які мають важливе суспільне значення	
= формування суспільних відносин (соціальних зв'язків, соціальної поведінки)	соціальної поведінки повторюваної соціальної поведінки суб'єктів суспільних відносин в загальнообов'язковій суспільній приписі – соціальної поведінки	= безпосередня реалізація: виконання, використання, додержання суспільних приписів суб'єктами суспільних відносин	= доктриналізація – офіційне визнання (легітимізація) результатів дослідження суспільності	= обрання компетентного органу, форми і порядку санкціонування	
= повторюваність соціальної поведінки в певних ситуаціях у різних сферах суспільного буття	соціальної поведінки повторюваної соціальної поведінки суб'єктів суспільних відносин в загальнообов'язковій суспільній приписі – соціальної поведінки	= опосередкована реалізація: застосування засобів суспільно-нормативного впливу на поведінку суб'єктів суспільних відносин, яка не відповідає суспільним приписам та суспільну думку, звичаєвості тощо	= формування суспільної правилосвідомості державно-владної юридизації «юридичного мотиву», щодо санкціонування державно-владної юридизації суспільних приписів, які мають важливе суспільне значення	= реалізація обраним органом порядку і форми санкціонування	
= набрання повторюваною соціальною поведінкою загальнообов'язкового характеру				= трансформіація звичаїв, традицій тощо у правові звичаї, правові прецеденти тощо	

5. Складовою Стадії «Доктринотворення» визначено етап «Формування «юридичного мотиву» в ході якого здійснюється як формування правилосвідомості суб'єктів суспільних відносин, так і формування рішення щодо санкціонування – юридизації (надання статусу джерела права у форми правового акту) суспільних приписів, які мають важливе суспільне значення. Вищезазначене обумовлює взаємовплив правової доктрини, зокрема Правової (морської) доктрини України, на проходження (реалізацію) етапів Стадії «Суспільне упорядкування» та етапів Стадії «Санкціонування».

6. Стадія «Доктринотворення» і Стадія «Санкціонування» розглядаються у статті як стадії «Процесу управління соціальною поведінкою суб'єктів суспільних відносин на рівні суспільного (суспільно-свідомого) управління», хоча мають розглядатися і звичай розглядаються як самостійні процеси із своїми, притаманними їм стадіями.

Список використаної літератури

1. Оборотов Ю.Н. Современное право: принципы, свойства, постулаты. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник под ред. Ю. Н. Оборотова. О.: Фенікс, 2011. С. 45-58.
2. Кузнецов С.С. Морська доктрина України: вимір загальнотеоретичної юриспруденції. Правова держава. 2020. № 37. С. 71-78. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.37.201504>
3. Краткий словарь иностранных слов. Под ред. И. В. Лехина и Ф. Н. Петрова. 7-е стереотипное изд. М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1952. 488 с.
4. Алексеев С.С. Теория права. М.: Издательство БЕК, 1994. 224 с.
5. Російсько-український словник у 3-х т. Т. 2 (Н – пріягь). Вид. 2, виправлене під ред. С. І. Головащук, Л. А. Коробчинського, М. М. Пилинського. К.: Головна ред. Української радянської енциклопедії, 1982. 924 с.
6. Философский энциклопедический словарь редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. 2-е изд. М.: Сов. энциклопедия, 1989. 815 с.
7. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология. М.: Наука, 1982. 287 с.
8. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учебник. Харьков: Эспада, 2005. 840 с.
9. Тарахонич Т. І. Соціальне регулювання: його поняття та особливості. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 264-279.
10. Черданцева Т.З. Итальянско-русский словарь 2-е изд., испр. и доп. М.: Изд-во «Русский язык». 1976. 544 с.
11. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: учебник. М.: Юристъ, 2004. 512 с.
12. Теория государства и права под ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. М.: НОРМА-ИНФРА, 1998. 570 с.
13. Новий український тлумачний словник. Близько 20000 слів і словосполучень. Укл. Н.Д. Кусайкіна, Ю.С. Цибульник; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 608 с.
14. Краткий словарь по социологии. Под общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапина; сост. Э.М. Коржева, Н.Ф. Наумова. М.: Политиздат, 1989. 479 с.
15. Крестовская Н. Н. Понятие и виды социального регулирования. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник под ред. Ю.Н. Оборотова. О.: Фенікс, 2011. С. 34-44.
16. Крестовская Н. Н. Возникновение права и основные теории его происхождения. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник под ред. Ю. Н. Оборотова. О.: Фенікс, 2011. С. 14-23.
17. Селіванов В., Діденко Н. Правова природа регулювання суспільних відносин. Право України. 2000. № 10. С. 10-20.
18. Цвік М.В. Проблеми сучасного праворозуміння. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Х.: Право, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петрушина. С. 66-86.
19. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права (зі схемами, кросвордом, текстами). К.: Кондор, 2002. 609 с.
20. Кравченко С. П. Нормотворчество (правотворчество) Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник под ред. Ю.Н. Оборотова. О.: Фенікс, 2011. С. 192-206.
21. Недбайло П. Е. Советские социалистические правовые нормы. Л.: Изд-во Львов. ун-та, 1959. 169 с.
22. Бобнева М. И. Социальные нормы и регуляция поведения. М.: Наука, 1978. 312 с.

References

1. Oborotov, Y.N. (2011). Modern law: principles, properties, postulates. In: Y.N. Oborotov, (Ed.), General theoretical jurisprudence (pp. 45-58). Odessa: Feniks [in Russian].
2. Kuznietsov, S.S. (2020). Maritime doctrine of Ukraine: a measure of general jurisprudence. Constitutional State, 37, DOI: [10.18524/2411-2054.2020.37.201504](https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.37.201504) [in Ukrainian].

3. Lekhin, I.V. & Petrov, F.N. (Eds.). (1952). A short dictionary of foreign words. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovarej [in Russian].
4. Alekseev, S.S. (1994). The theory of law. Moscow: Izdatel'stvo BEK [in Russian].
5. Holovashchuk, S.I., L.A. Korobchynskiy, L.A. & Pylynskyi, M.M. (Eds.). (1982). Russian-Ukrainian dictionary. (Vol. 2). Kyiv: Holovna redaktsiia Ukrainskoi radianskoi entsyklopedii [in Ukrainian].
6. Averintsev, S.S., Arab-Ogly, E.A. & Ilyichev, L.F. et al. (Eds.). (1989). Philosophical Encyclopedic Dictionary. Moscow: Sovetskaja jenciklopedija [in Russian].
7. Kudryavtsev, V.N. (1982). Legal behavior: norm and pathology. Moscow: Nauka [in Russian].
8. Skakun, O.F. (2005). Theory of state and law (encyclopedic course). Kharkov: Espada [in Russian].
9. Tarakhonch, T.I. (2006). Social regulation: its concepts and features. In: Zaychuk, O.V. & Onishchenko, N.M. (Eds.). Theory of State and Law. Academic course (pp. 264-279). Kyiv: Jurinkom Inter [in Ukrainian].
10. Cherdantseva, T.Z. (1976). Italian-Russian Dictionary. Moscow: Izdatel'stvo "Russkij jazyk" [in Russian].
11. Matuzov, N.I. & Malko, A.V. (2004). Theory of state and law. Moscow: Jurist [in Russian].
12. Korelsky, V.M. & Perevalov, V.D. (Eds.). (1998). Theory of state and law. Moscow: NORMA-INFRA [in Russian].
13. Dubichynsky, V.V. (Ed.). (2008). New Ukrainian explanatory dictionary. Kharkiv: Knyzhkovyi klub "Klub Simeinoho Dozvillia" [in Ukrainian].
14. Gvishiani, D.M. & Lapin, N.I. (Eds.). (1989). Brief Dictionary of Sociology. Moscow: Politizdat [in Russian].
15. Krestovskaya, N.N. (2011). Concept and types of social regulation. In: Y.N. Oborotov, (Ed.), General theoretical jurisprudence (pp. 34-44). Odessa: Feniks [in Russian].
16. Krestovskaya, N.N. (2011). The emergence of law and the main theories of its genesis. In: Y.N. Oborotov, (Ed.), General theoretical jurisprudence (pp. 14-23). Odessa: Feniks [in Russian].
17. Selivanov, V. & Didenko N. (2000). Legal nature of regulation of public relations. Law of Ukraine, 10 [in Ukrainian].
18. Tsvik, M.V. (2008). Problems of modern legal understanding. In: Tsvik, M.V. & Petrushyn, O.V. (Eds.). Methodological and historical-theoretical problems of formation and development of the legal system of Ukraine (pp. 66-86). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
19. Kelman, M.S. & Murashin, O.G. (2002). General theory of law (with diagrams, crossword puzzles, texts). Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
20. Kravchenko, S.P. (2011). Rule-making (law-making). In: Y.N. Oborotov, (Ed.), General theoretical jurisprudence (pp. 192-206). Odessa: Feniks [in Russian].
21. Nedbailo, P.E. (1959). Soviet socialist legal norms. L'vov: Izdatel'stvo L'vovskogo universiteta [in Russian].
22. Bobneva, M.I. (1978). Social norms and regulation of behavior. Moscow: Nauka [in Russian].

Стаття надійшла 17.08.2020 р.

С. С. Кузнецов, канд. полит. наук,
директор Учебного центра специалистов морского транспорта
ул. Канатная, 42, Одесса, 65014, Украина
e-mail: kuznetsov.ss72@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8607-6414>

ДОКТРИНООБРАЗОВАНИЕ – СТАДИЯ ПРОЦЕССА ОБЩЕСТВЕННОГО (ОБЩЕСТВЕННО-СОЗНАТЕЛЬНОГО) УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ СУБЪЕКТОВ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Резюме

Активное формирование в Украине блока программных документов долгосрочного планирования (доктрин, стратегий и т.д.) в различных сферах общественных отношений обуславливает необходимость создания доктринального правового базиса. В настоящее время вопрос об определении роли, места и значения доктринообразования как стадии процесса управления социальным поведением, а также на уровне общественного (общественно-сознательного) управления практически не исследовался. Задачей данного исследования является исследование процесса управления социальным поведением субъектов общественных отношений на уровне общественного (общественно-сознательного) управления; роли, места и содержания доктринообразования как стадии исследуемого процесса. Автор отмечает, что каждый процесс состоит из нескольких стадий, которые отличаются по содержанию и механизмам, но, если речь идет о процессе управления социальным поведением, то следует иметь в виду, что этот процесс проходит на двух уровнях: уровне общественного (общественно-сознательно-

го) управления и уровне государственного (властно-волевого) управления. В результате проведенного исследования было сформулировано авторское видение использования терминов «общественное (общественно-сознательное) управление», «общественное правилообразование», «общественное упорядочение», «общественная правилосознательность» и другие. Определено, что доктринообразование является факультативной стадией исследуемого процесса и является источником формирования общественной правилосознательности (сознания в сфере общественного управления социальным поведением) субъектов общественных отношений и субъектов правотворческой деятельности на стадии санкционирования, которая также отнесена к факультативной стадии исследуемого процесса. Определено, что «социальная диагностика» является составной частью процесса доктринообразования.

Ключевые слова: общественное (общественно-сознательное) управление, общественное правилообразование, общественное упорядочение, общественная правилосознательность, общественное предписание, общественное (общественно-сознательное) влияние, доктринообразование, социальная диагностика.

S. S. Kuznietsov, PhD in Political Sciences
Director of the Center for Maritime Transport Specialists Training
Kanatna Street, 42, Odessa, 65014, Ukraine
e-mail: kuznietsov.ss72@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8607-6414>

DOCTRINE CREATION – THE STAGE OF THE SOCIAL (SOCIALLY CONSCIOUS) MANAGEMENT PROCESS OF SOCIAL BEHAVIOUR OF THE SUBJECTS OF SOCIAL RELATIONS

Summary

The active formation in Ukraine of a block of long-term planning program documents (doctrines, strategies, etc.) in various areas of public relations necessitates the creation of a doctrinal legal basis. At present, the issue of defining the role, place and significance of doctrine creation as a stage in the process of managing social behaviour, as well as at the level of public (socially conscious) management has not been studied. The purpose of this study is to examine the process of managing the social behaviour of the subjects of public relations at the level of public (socially conscious) management; the role, place and content of doctrine creation as a stage of the studied process.

The methodological basis of the study is constituted by a set of methods and techniques of scientific knowledge: hermeneutic, analysis and synthesis, logical-semantic analysis, system-structural, etc. The author notes that each process consists of several stages that differ in content and mechanisms, but when it comes to the process of managing social behaviour, it should be borne in mind that this process takes place on two levels: the level of social (socially conscious) management and levels of state (will) government. The understanding of the two-level research process was chosen as the research paradigm, according to which the sequence of stages, steps and their content were analyzed as the components of the process of managing social behaviour of public relations at the level of public (socially conscious) management and determining the place, role and content of doctrine as stages of this process, which also consists of a certain sequence of steps. As a result of the research, the author's vision of using the terms "public (socially-conscious) management", "social rule-making", "social ordering", "social rule-consciousness", etc. was formulated. It is outlined that doctrine creation is an optional stage of the research process, and is a source of formation of social rule consciousness (consciousness in the field of social management of social behaviour) of the subjects of public relations and lawmakers at the stage of authorization, which is also referred to the optional stage of the studied process. The author identifies that "social diagnostics" is a component of the process of doctrine creation. The practical significance of the study is to develop proposals for improving the preparatory, normative design activities in the formation of program documents and the creation of their doctrinal basis.

Keywords: social (socially-conscious) management, social rule-making, social ordering, social rule-consciousness, social prescription, social (social-conscious) influence, doctrine-making, social diagnostics.